

Н.М. Ткачук*

СУБОРДИНОВАНИЙ БОРГ ЯК ЗОВНІШНЄ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Першочергове завдання зміцнення та розвитку банківської системи України спрямоване на покращення її власної капітальної бази. Це зумовлено тим, що достатній рівень капіталізації банків є основою розширення їх активних операцій із кредитування економіки країни. Саме капіталізація банківської системи є одним із вирішальних факторів конкурентних переваг, передумовою ефективного управління ресурсами банківських установ.

На сьогодні вітчизняна банківська система в цілому ще недостатньо розвинена, оскільки за такими показниками, як співвідношення банківських активів до ВВП (41,39 %) та балансового капіталу до ВВП (5,4 %) вона відстає від більшості країн світу. Так, у країнах Центральної та Східної Європи показник другого співвідношення складає близько 40 відсотків, а країнах ОЕСР — біля 80 % ВВП¹. Тому однією з основних проблем на сьогодні для вітчизняних банків є низька капіталізація (як наслідок, нездатність банківської системи забезпечити економічне зростання країни необхідними за обсягами, ціною і термінами ресурсами).

За таких обставин особливої актуальності набуває питання нарощення обсягів власного капіталу банками (за рахунок традиційних джерел: реінвестування прибутку, додаткова емісія акцій, так і нетрадиційних: залучення суординованого боргу, сек'юритизації активів), що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Проблемам формування та нарощення власного банківського капіталу присвячені праці таких іноземних вчених, як: Е. Гілл, П.С. Роуз, Д. Сінкі, Р. Коттер, Е. Рід, та інших. Але результати досліджень зарубіжних вчених не завжди можна реально використовувати в діяльності вітчизняних банків через невідповідність умов функціонування кредитних установ. У нашій країні питаннями капіталізації банків та пошуку шляхів збільшення банківського капіталу займалися такі вчені, як: О. Дзюблюк, О. Васюренко, А. Мороз, Р. Тиркало, М. Алексеєнко, М. Савлук, Р. Гриценко, Н. Слав'янська, О. Вожжов, Ю. Потійко та інші. В їхніх працях достатньо повно проаналізовано проблеми формування та поповнення капітальної бази вітчизняних банків, проте залишається недостатньо опрацьованим питання залучення та використання субординованого боргу з метою нарощення обсягів балансового капіталу.

Метою нашого дослідження є визначення економічної сутності субординованих зобов'язань, виділення їх ролі та значення в банківській діяльності як додаткового джерела поповнення власного капіталу банку.

Залучення капіталу банками на умовах субординованого богу є новим способом для вітчизняного банківського сектору поповнення капітальної бази, який став можливим із прийняттям Закону України "Про банки і банківську діяльність" в 2000 р.² та із затвердженням Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 у 2001 р.³ та відповідних змін у березні 2003 р. Базельською угодою про міжнародні стандарти капіталу передбачено випуск банківськими установами довгострокових цінних паперів (боргових зобов'язань) із метою збільшення власного

© Ткачук Н.М., 2006

* аспірант Тернопільського державного економічного університету

¹ Банківська система України та її проблеми // Банківський аудитор. — 2005. — № 5 (1-6). — С. 2.

² Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року // ВВР. — 2000. — № 5-6. — Ст. 30.

³ Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 // <http://www.bank.gov.ua>.

капіталу. Такі зобов'язання банків мають субординований характер (тобто характер підпорядкованих), або зобов'язань другої черги. Відповідно до Інструкції № 368, яка враховує Базельські вимоги, субординований борг: “це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів”⁴.

Наведемо основні положення та вимоги щодо залучення коштів на умовах субординованого боргу відповідно до вітчизняних законодавчих документів. Банки, строк діяльності яких становить не менше одного року можуть залучати кошти юридичних і фізичних осіб як резидентів, так і нерезидентів у грошовій формі як в національній, так і іноземній валюті на умовах субординованого боргу з подальшим їх включенням до складу власного капіталу після отримання відповідного дозволу НБУ та в разі їх відповідності таким критеріям:

- є незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;
- не можуть бути погашеними за ініціативи власника;
- можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги щодо припинення торговельних операцій;
- дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє банку здійснити такі виплати.

Залучення коштів на умовах субординованого боргу з метою поповнення власного банківського капіталу може здійснюватися шляхом укладання прямих договорів між банком — боржником та інвестором і шляхом випуску банком — боржником цінних паперів у вигляді ощадних/депозитних сертифікатів у розмірі не менше 500 тис. грн.. Необхідно враховувати, що розмір субординованого капіталу не повинен перевищувати 50 % розміру основного капіталу банку.

Процентна ставка за угодою про залучення субординованого боргу не повинна перевищувати розміру облікової ставки НБУ протягом усього періоду дії угоди. Якщо кошти залучаються в іноземній валюті, то розмір процентної ставки не може бути більшим, ніж ставка LIBOR (за відповідний період) плюс 4 % річних за дванадцятимісячними міжбанківськими депозитами. Ставка LIBOR визначається банком на дату укладання угоди і коригується на кожне перше число щомісяця без укладання додаткової угоди. Нарахування процентів за субординованим боргом здійснюється щомісяця згідно з правилами бухгалтерського обліку процентних і комісійних доходів та витрат банку. Сплата процентів за такими зобов'язаннями банку здійснюється не частіше одного разу на квартал за рахунок валових витрат банку, й може бути призупинена за ініціативи банку — боржника або за вимогою Національного банку до банку — боржника в таких випадках:

- погіршення фінансового стану банку — боржника (невиконання нормативів обов'язкового резервування, капіталу — Н 1, Н 2, Н 3, ліквідності — Н 4, Н 5, Н 6, якщо питома вага негативно класифікованих активів перевищує 60 % їх загальної суми, немає позитивного фінансового результату за відповідний період);
- укладення письмової угоди банку з НБУ щодо програми фінансового оздоровлення банку.

Капіталізації процентів за субординованим боргом не допускається. Дострокове погашення субординованого боргу може відбуватися за ініціативою банку — боржника за згодою інвестора та НБУ лише за умови збільшення основного капіталу банку в розмірі згідно з планом капіталізації, але не меншому, ніж розмір залучених коштів на умовах субординованого боргу.

Субординовані зобов'язання є менш ризикованими, порівняно з банківськими акціями, оскільки мають нижчий рівень дохідності. Тому для банків це є значно дешевшим джерелом

⁴ Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 р. № 118 // Нормативні акти Національного банку України. — 2003. — № 5. — С. 64-70.

поповнення власного капіталу, ніж проведення додаткової емісії акцій. Субординовані зобов'язання можуть бути конвертованими, якщо умови випуску передбачають можливість їх обміну на акції банку в майбутньому. Право на придбання акцій у найвигідніший для момент робить досить привабливими такі зобов'язання для банків — позичальників. Здебільшого субординовані зобов'язання випускаються на 10-15 років під фіксовану ставку або на дисконтній основі, коли збільшення доходу забезпечується зростанням їх курсової вартості. Дозвіл НБУ залучати кошти на умовах субординованого богу шляхом випуску облігацій ускладнює роботу банків із визначення прийняттого рівня дохідності емітованих боргових інструментів.

Досить цікавим є питання щодо економічної суті субординованого боргу. Відповідно до нормативних актів, такі запозичення включаються до складу власного капіталу банку і збільшують, відповідно, розмір регулятивного капіталу, беруть безпосередню участь у визначенні нормативів адекватності основного та регулятивного капіталу (Н 2, Н 3). Хоча, з іншого боку, передбачається, що такі зобов'язання банку мають характер субординованих, тобто в разі банкрутства банку є другорядними порівняно із зобов'язаннями перед вкладниками, але мають пріоритет перед виплатами акціонерам у випадках встановлення їх черговості. Враховуючи позиції фінансового обліку щодо такого типу банківських операцій, субординований борг включається до складу зобов'язань, які врешті — рещт потрібно буде повертати власникам. Погашаючи попередній борг за рахунок нової емісії боргових зобов'язань, банки можуть користуватися таким джерелом коштів необмежено довго. Враховуючи достатній тривалий час використання банком субординованого боргу та можливість обміну таких боргових цінних паперів на акції банку, його прирівнюють до власного банківського капіталу. Банкам дозволено включати субординований борг до власного капіталу із щорічним зменшенням його первинної вартості на 20 % протягом п'яти останніх років дії угоди щодо його залучення. Отже, можна відмітити, що субординований борг (капітал) має двоїсту економічну природу: одночасно є і власним капіталом, і зобов'язаннями банку, що в деякій мірі ускладнює визначення реального фінансового стану банку. Незрозумілим стає можливість врахування субординованого боргу в складі капіталу/зобов'язань при визначенні фінансового важеля та інших показників аналізу діяльності банку. З іншого боку можливість включення субординованих зобов'язань до складу власного капіталу дозволяє банкам успішно формувати свою капітальну базу, дотримуватись економічних нормативів регулювання діяльності банків щодо розмірів і достатності капіталу.

Практичне використання субординованого боргу має ще досить невелику практику у вітчизняному банківському секторі, але вважаємо необхідним виділити основні переваги залучення коштів на умовах субординованого боргу:

- можливість підвищення показника прибутковості на одну акцію банку за умови перевищення доходів, що приносить такий капітал над процентними виплатами за його залучення;
- простота механізму застосування (порівняно з емісією акцій);
- віднесення сплати процентів за рахунок збільшення валових витрат;
- менший рівень ризику, що обумовлено нижчою дохідністю (порівняно з емісією акцій);
- можливість виконання обов'язкових нормативів адекватності капіталу;
- відсутність загрози втрати власниками контролю над банківською установою.

Водночас недоліками такого способу нарощення власного капіталу банками слід вважати:

- недоступність для всіх банків, оскільки інвестори погодяться на такі вкладення власних коштів лише для великих банків, які користуються їх довірою й мають репутацію бездоганного позичальника на ринку;

· можливість зменшення фінансової стійкості банку та курсу його акцій (співвідношення власних і залучених коштів), що підвищує ризик.

Зазначимо, що в розвинутих країнах субординовані зобов'язання становлять відносно

невелику частку власного банківського капіталу, оскільки таким джерелом нарощення капіталу можуть користуватися великі за розміром банки, що мають високий рівень довіри у інвесторів. З невеликими банками через високі витрати та ризик неохоче співпрацюють ділери та інвестори. Власний капітал майже кожного другого банка з сотні найбільших російських банків сформований за рахунок субординованого боргу⁵.

Не зважаючи на недоліки поповнення капіталу вітчизняними банками залишається досить привабливим. Так, із початку 2005 року АППБ “Аваль” залучив у Міжнародної Фінансової Корпорації (МФК) субординований кредит у розмірі 35 млн. дол., в тому числі кредит на суму 20 млн. дол. на 7 років за ставкою LIBOR плюс маржа 5,75 %, який буде інвестований у додатковий капітал банку. Основна частина субординованого кредиту — 15 млн. дол. залучена на 5 років за ставкою LIBOR плюс маржа 3,5 %, кошти якого будуть спрямовуватись на кредитування вітчизняних підприємств⁶. В серпні 2005 р. підписана угода між АППБ “Аваль” та МФК про надання кредиту в розмірі 50 млн. дол. строком на 7 років на умовах субординованого боргу для інвестування в капітал другого рівня⁷.

АКБ “Райффайзенбанк Україна” у 2005 році залучив 19 млн. дол. на умовах субординованого боргу з метою нарощення власного капіталу до 78,9 млн. євро (з врахуванням 30 млн. євро додаткових внесків акціонерів)⁸.

Обсяги залученого капіталу вітчизняними банками на умовах субординованого боргу у власному капіталі банківської системи України відображено в табл. 1. Упродовж досліджуваного періоду субординований капітал банків має тенденцію до зростання, порівняно з 2000 р. він зріс у 2004 році майже вдвічі. Аналізуючи показники структури слід відмітити, що питома вага субординованого боргу в сукупному капіталі банків знижується щороку, починаючи з 2001 року, зменшилась також частка субординованого капіталу у власному та регулятивному капіталі банківських установ, що пояснюється повільнішим збільшенням останнього порівняно з динамікою власного та регулятивного капіталу. Порівняно з 2000 р. у 2004 р. зменшилась також питома вага власного та регулятивного капіталу в сукупних пасивах банківської системи на 3,8 та 0,4 % відповідно, але проти 2003 р. відбулося зростання частки вищезгаданих показників на 0,9 та 0,3 % відповідно. Досить низька питома вага субординованих зобов'язань у власному капіталі банків (відповідно й у регулятивному капіталі) свідчить про те, що поповнення капітальної бази вітчизняних кредитних установ за рахунок залучення капіталу на умовах субординованого боргу відбувається повільними темпами.

Не всі середні та малі банки здатні використовувати таке джерело поповнення власного капіталу, хоча в загальному, темп росту субординованого капіталу по банківській системі в звітному періоді становить 136,7 %, що на 5,5 % вище порівняно з минулим періодом (2003 р.), тобто банки починають більше використовувати таке джерело коштів для нарощення власної капітальної бази.

⁵ Маричев С.А. Капитализация российской банковской системы: проблемы и перспективы роста // Деньги и кредит. — 2004. — № 11. — С. 50.

⁶ Кредиты // Банковские новости. — 2005. — 24 февраля. — С. 8.

⁷ Кредиты украинских банков // Банковские новости. — 2005. — 16 августа. — С. 8.

⁸ Банковские новости // Финансовые рынки и ценные бумаги. — 2005. — № 6. — С. 2.

Таблиця 1.

**Субординований капітал банківської системи
України у 2000-2004рр.⁹ (млн. грн.)**

Показники	1.01.2001	1.01.2002	1.01.2003	1.01.2004	1.01.2005
Сукупний капітал	37129,0	47591,0	63896,0	100234,0	134348,0
Власний капітал	6507,0	7915,0	9983,0	12882,0	18421,0
Регулятивний капітал	5148,0	8025,0	10099,0	13247,0	18188,0
Питома вага:					
• власного капіталу в сукупних пасивах, %	17,5	16,6	15,6	12,8	13,7
• регулятивного капіталу в сукупних пасивах, %	13,9	16,9	15,8	13,2	13,5
Субординований капітал	570,1	809,8	858,0	1126,0	1539,1
Питома вага субординованого капіталу у:					
• сукупному капіталі, %	1,5	1,7	1,3	1,1	1,1
• власному капіталі, %	8,7	10,2	8,6	8,7	8,4
• регулятивному капіталі, %	11,1	10,1	8,5	8,5	8,5
Темп росту у відсотках до попереднього року:					
• сукупного капіталу, %	-	128,2	134,3	156,9	134,0
• власного капіталу, %	-	121,6	126,1	129,0	143,0
• регулятивного капіталу, %	-	155,9	125,8	131,4	137,3
• субординованого капіталу, %	-	142,0	105,9	131,2	136,8

Підводячи підсумок вищевикладеного зазначимо: ефективний розвиток вітчизняної банківської системи неможливий без достатньої капітальної бази. Банки мають вибір джерел поповнення обсягів власного капіталу. Одним із них є залучення коштів на умовах субординованого боргу в розмірі не менше 500 тис. грн., які дозволено включати до складу власного капіталу із щорічним зменшенням первинної вартості таких коштів на 20 % протягом п'яти останніх років дії угоди щодо їх залучення. Субординований борг має двоїсту економічну природу: з одного боку, відповідно до правил фінансового обліку такого типу операцій, його слід включати до банківських зобов'язань, які будуть повернені кредиторю, а з іншого боку, його вважають складовою власного капіталу при розрахунку нормативів капіталу, що може призвести до ускладнень визначення реального фінансового стану банку. Не зважаючи на це, такий спосіб поповнення капіталу є досить популярним серед банківських установ (хоч і не для всіх доступним), дозволяє дотримуватись економічних нормативів регулювання діяльності банків щодо розмірів та адекватності власного капіталу, підвищувати прибутковість діяльності та знижувати її витратність.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою банківської справи
Тернопільського державного економічного університету
(протокол № 8 від 23 грудня 2005 року)*

⁹ Див.: Вісник Національного банку України. — 2001. — № 3. — С. 12-19; 2002. — № 3. — С. 13-20; 2003. — № 3. — С. 15-23; 2004. — № 3. — С. 52-59; 2005. — № 3. — С. 58-63.